

1. Redovnici na hrvatskim prostorima

Redovnički život je opća pojava kod svih naroda, bez obzira na različitost religija. Redovništvo je bilo, a i danas je, jedan od bitnih čimbenika Rimske crkve. Redovništvo je postojalo na našim prostorima i davno prije dolaska Hrvata. Sv. Jeronim je najpoznatije redovničko ime iz naših krajeva. On nam svjedoči da su u 4. stoljeću postojali samostani po dalmatinskim otocima. U rimskoj Dalmaciji pustinjačka naselja bila su više na otocima, dok su cenobiti (samostanci) gradili svoje samostane na kontinentalnom dijelu dalmatinske obale. Vercelijski se biskup Euzebije upoznaje s redovništvom u Palestini i na povratku osniva kod nas prvi samostan bazilijanskog (istočnjačkog) tipa 365. godine. Još u 13. st., kad dolaze franjevci u naše krajeve, postoji više samostana reda sv. Bazilija. Nastankom suverene hrvatske države pojavljuju se i benediktinski samostani. Prvi benediktinski samostan gradi knez Trpimir 852. u Rižinicama, između Klisa i Solina. U 11. st. benediktinci imaju više od 40 samostana, pretežno uz jadransku obalu. Poznat je njihov doprinos razvoju kulturnog i vjerskog života u Hrvata. Uz benediktinske opatije osnivaju se i samostanske škole. Neprocjenjiva je vrijednost tih škola za širenje pismenosti, a i kršćanske uljudbe među Hrvatima. U 13. stoljeću završava zlatno doba prisutnosti benediktinaca u hrvatskom narodu, doživljavaju razne krize, a u 19. st. potpuno iščezavaju. Upravo u 13. stoljeću, kad benediktinci doživljavaju svoju kulminaciju, pojavljuju se u našim krajevima prosjački redovi franjevci, dominikanci, augustinci, a u našem stoljeću i karmelićani. Propadanjem agrarno-feudalnog društva, u kojem su se benediktinci odlično snalazili, postaje neučinkovit način benediktinskog djelovanja u prenošenju evanđeoske poruke.

Franjevci i dominikanci će na nov način evanđeosku poruku približiti ljudima. Jednostavni i siromašni, po uzoru na Krista, živjet će Evanđelje, životom i riječju propovijedat će Krista jednostavnim i siromašnim ljudima. Neće se vezati za samostanska imanja i obradu zemlje, bit će slobodni, nevezani na bilo što, bez kuće, mjesta, novca i bilo koje stvari, kao putnici i pridošlice na ovome svijetu služit će Gospodinu u siromaštvu i poniznosti. Ići će po svijetu propovijedati prokušanim i čistim riječima, govoreći o manama i krepostima, o kazni i slavi, i to kratkim govorom jer je Gospodin na zemlji kratko govorio (Pravilo, IX). Franjevci će doslovno shvatiti Isusove riječi apostolima: "Ništa ne uzimajte na put: ni štapa, ni torbe, ni kruha, ni srebra! I da niste imali više od dvije haljine" (Lk 9,3). Povijest Crkve je pokazala da su siromašni vjerovjesnici uvijek imali uspjeha.

Redovničkim životom i radom na hrvatskim prostorima od 13. do 18. st. ističu se i pavlini. Neosporno je, ipak, da su dva redovnička pokreta, franjevački i isusovački, u Europi i kod nas, bila i ostala posebno djelotvorna. To su dva različita modela života i djelovanja u Katoličkoj crkvi. "Franjo promatra Isusa kao siromašnog, poniznog, jednostavnog Sina Božjega koji je postao čovjekom. Ignacije... vidi u Kristu utemeljitelja kraljevstva Božjega, konkvistadora svijeta,

ratnika koji se bori i koji trpi za čast i volju Oca Nebeskoga, Gospoda nad vojskama" (L. Casutt). Za Franju je najvažnija konkretna ljudska osoba, on nema sluha za strukture. Njegov ideal je biti manji. Tako i naziva svoj Red i svoju subraću. Treba biti među običnim pukom, s njima i za njih. Zato ide među odbačene, među gubavce, bijedne i siromašne ljude. Sa svakim lijepo postupa, pa čak i s razbojnikom.

2. Dolazak franjevacu u hrvatske krajeve i kratki povijesni pregled njihova djelovanja

Prvi franjevac koji je stupio na hrvatsko tlo bio je sv. Franjo Asiški. Početkom jeseni 1212. godine, izvješćuje to prvi Franjin životopisac Toma Čelanski (1 Čel 55), "... htio je otploviti u Siriju... Ali duvali su protivni vjetrovi i on se s ostalim putnicima nađe na obali Slavonije" (Hrvatske). S boravkom sv. Franje u Hrvatskoj 1212. predaja veže osnutke samostana u Dubrovniku, Splitu, Šibeniku, Zadru i drugim mjestima na Jadranu. Međutim, prvi povijesni podatak o franjevcima na hrvatskom tlu imamo u. oporuci trogirskog plemića Dese od 18.2.1234. Spomenuti plemić ostavlja sav svoj imetak sinovima sv. Franje u Trogiru. U oporuci veli da je još za života sv. Franje sagradio pokraj grada Trogira crkvu, ogradio je zidom i franjevcima podigao boravište. Pretpostavlja se da je to moglo biti 1214. godine. U povijesnim izvorima spominju se samostani u Puli 1227, Dubrovniku 1227/28, Zadru 1228, Splitu i Šibeniku)229, Zagrebu 1280, u Bosni 1291, Varaždinu 1292 (Vidi, F. Sanjek, Kršćanstvo na hrvatskom

prostoru, Zgb.1991, str. 165). Prema Čelanu (3 čel 95) neka gospođa iz Slavonije dade sagraditi crkvu sv. Franje i povjeri je franjevcima. Poznati kroničar Reda Luka Wading (+1657) stavlja to u 1228. godinu. Prema tome, franjevci su, sasvim sigurno, još za života sv. Franje u Hrvatskoj.

Hrvatska provincija

Na pitanje kad je osnovana prva franjevačka provincija u Hrvatskoj, još nemamo potpuno sigurnog odgovora. Postoje uglavnom dvije teorije:

Tradicionalna teorija po kojoj je prva provincija u Hrvatskoj, pod imenom "Provincia Sclavoniae s. Seraphini", osnovana negdje 1232. sa sjedištem u Zadru, a kasnije u Splitu. U drugoj polovici 14. st. imala je četiri kustodije: istarsku, rapsku, splitsko-zadarsku i dubrovačku s 25 samostana. Ta se provincija 1272. nazvala dalmatinskom, a 1393, na općem kapitulatu u Kölnu, dobiva novo

ime "Provincia s. Hieronymi in Dalmatia". Na današnjim hrvatskim prostorima u to vrijeme postojala je Ugarska provincija, osnovana negdje u isto vrijeme kad i Hrvatska. Franjevci su u kontinentalnu Hrvatsku dolazili iz dva smjera, iz Dalmacije i Ugarske.

Druga je teorija novijeg datuma. Nju iznosi konventualac Marijan Zugaj. Po njemu, Hrvatska i Ugarska provincija imaju isti početak. Na općem saboru u Porcijunkuli 1217. sv. Franjo po prvi put osniva provincije. Tada je osnovao 12 provincija koje se zovu provincije majke svim drugim provincijama. Osnivane su po principu: za svako kraljevstvo izvan Italije jedna provincija. Dvanaesta provincija majka bila je "Provincia Hungariae" za ugarsko-hrvatsko kraljevstvo. Franjevci poslani s kapitula u Porcijunkuli u tu provinciju "prešli su more", što znači da su stigli u južnu Hrvatsku. I pored nekoliko pokušaja pomicanja prema sjeveru, nikad nisu stigli u Ugarsku. Tako se Ugarska provincija praktično prostirala samo na teritoriju Hrvatske. Nju brat Ilija 1232/33 dijeli u dvije provincije: na sjeveru ostaje provincija pod istim nazivom, a na jugu "Provincia Dalmaciae". Franjevci u Ugarsku dolaze sa sjevera, iz Saksonske provincije. Između 1235. i 1238. godine osnivaju provinciju sa sjedištem u Strigonu pod nazivom "Provincia Strigoniensis", kako bi se razlikovala od one "Hungariae", smještene na hrvatskom teritoriju. Na generalnom kapitulatu 1239. dokinute su provincije koje je osnovao brat Ilija i izvršena je nova razdioba. Tada su samostani provincije "Hungariae" u Slavoniji i Srijemu i samostani Ostrogonke provincije spojeni u jednu provinciju nazvanu "Provincia regni Hungariae", a samostani dotadašnje provincije "Hungariae" u Dalmaciji i Istri pripali su provinciji nazvanoj "Provincia Sclavoniae s. Serafini". Ova je provincija imala četiri kustodije: dubrovačku, splitsku, rapsku i istarsku s 29 samostana. Samostani u sjevernoj Hrvatskoj, osnovani prije 1239. godine, većinom su iz političkih razloga ustupljeni ugarskoj provinciji. Prema tome, "Provincia Sclavoniae", najstarija provincija na hrvatskom tlu, bila bi nasljednica provincije "Hungariae", osnovane 1217. godine kao jedna od dvanaest provincija majki. Godine 1398. promijenila je naziv u "Provincija Dalmacije sv. Jeronima".

Konventualska provincija

Kontinuitet te provincije najvjerojatnije je sačuvan u današnjoj provinciji sv. Jeronima franjevac konventualaca. Burna je povijest ove provincije. Prodorom Turaka gubi mnoge samostane, a i podjelom Reda na opservante i konventualce 1517. god. ostade bez mnogih samostana koji prijedoh reformiranoj struji Reda, opservantskoj vikariji. Godine 1822. imala je dvije kustodije i pet samostana. Ujedinjuje se 1827. s padovanskom provincijom sv. Ante u jednu provinciju koja će 1885. dobiti naziv Dalmatinsko-padovanska. Nakon 80 godina ujedinjenja ponovno će se podijeliti u dvije provincije pod prijašnjim nazivom. Poslije prvog svjetskog rata 1919, talijanske vlasti su protjerale konventualce i predale ih opservantima. Utočište su našli u Crikvenici i Ivanić Kloštru i napokon u Zagrebu kod crkvice sv. Duha gdje su podigli matični samostan.

Bosanska vikarija i vikarije na hrvatskim prostorima

Iz hrvatske provincije ("Provincia Sclavoniae"), po odredbi pape Nikole IV. dolaze u Bosnu 1291. dva franjevca, Marin i Ciprijan, za inkvizitore heretičnog učenja "krstjana" "Crkve bosanske". Do kraja 13. st. u Bosnu dolazi velik broj fratara iz Zadra, Splita, Dubrovnika i drugih krajeva. Provincijal hrvatske provincije od pape Bonifacija VIII. dobiva 1298. nalog da se njegova provincija uključi u borbu protiv heretika i u Srbiji, Dalmaciji, Hrvatskoj i Istri. Za prvih pedesetak godina djelovanja franjevci su u Bosni postali toliko brojni da su mogli osnovati svoju posebnu provinciju. Budući da je papa Nikola IV. 1288. zabranio osnivanje novih provincija u Redu, bez izričite dozvole Sv. Stolice, u Redu se osnivaju nove zajednice koje nose naziv vikarije. Imaju potpunu neovisnost o bilo kojoj drugoj provinciji i direktno su podložne generalu Reda. Zato je u Bosni 1340. godine osnovana Bosanska vikarija, a ne provincija. Generalna se uprava Reda brine za slanje misionara u Bosnu iz drugih provincija. Bili su to u najvećem broju Talijani. Rad franjevac Bosanske vikarije proširuje se iz Bosne na Bugarsku i Ugarsku. Godine 1372. bosanski vikar Bartol Alvernski dobiva od pape Grgura XI. dozvolu da može osnovati samostane u Raškoj, Vlaškoj, Slavoniji i Ugarskoj. Bosanska vikarija proširuje svoje djelovanje od Jadrana do Karpata i od Istre do Crnoga mora. U drugoj polovici 14. st. Bosanska vikarija ima osam kustodija (duvanjska, grebenska, bosanska, usorska, mačvanska, bugarska, kovinska i apulijska) s 40 samostana.

U 15. st. pojavljuju se reformski pokreti u Redu. Teži se za obnovom života u duhu sv. Franje, za što vjernijim opsluživanjem Pravila (opservare Regulam). Otud ime opservanti. Bosanska vikarija je prihvatila opservantizam i smatra se jednom od prvih opservantskih zajednica. Samo tako je mogla parirati siromašnoj "Crkvi bosanskoj" i "krtstjanima".

Bosanska je vikarija sudjelovala i u formiranju opservantske apulijske vikarije ustupajući joj svoju apulijsku kustodiju sv. Katarine 1446. Provincija Bosna Srebrena sudjelovala je i u osnivanju samostalnih kustodija u Bugarskoj (1624) i Transilvaniji (1662), jer im je, također, ustupila svoje samostane.

Madžarski franjevci sjeverno od Save, već od 1440. rade na odvajanju od Bosanske vikarije. Uspjeli su to konačno 1448. godine, kada papa Nikola V. potvrđuje osnivanje posebne Madžarske opservantske vikarije, dijeljenjem od Bosanske vikarije. Njezine su se granice prostirale od rijeke Save do Tatarskog mora.

U isto vrijeme dok su Madžari radili na osnivanju svoje vikarije u hrvatskoj provinciji sv.

Jeronima osniva se opservantska vikarija sv. Jeronima 1447. godine. Od Bosanske vikarije novoosnovanoj Dalmatinskoj vikariji pridruženo je pet samostana koji su se nalazili na Jadranu i više učenih i revnih redovnika. Bosanska vikarija se s tim nije složila te nastaju nesuglasice koje će se završiti tako da će se na generalnom kapitolu u Porcijunkuli 1464. ujediniti Bosanska i Dalmatinska vikarija u jednu vikariju pod nazivom "Vikarija Bosne i Dalmacije". Nova se vikarija protezala na teritoriju četiriju država: bosansko-turske, hrvatske, mletačke i dubrovačke. Svaka je državna vlast utjecala na franjevce štiteći svoje političke interese. Na traženje Dubrovačke republike najprije se odvojilo šest samostana (stonska kustodija) u posebnu Dubrovačku vikariju 1465. godine. I Vikarija Bosne i Dalmacije neće dugo ostati ujedinjena. Već će na općem kapitolu u Mantovi 1467. biti podijeljena na dvije vikarije. Podjelu će doduše poništiti papa Pavao II., ali ne zadugo. Na općem saboru opservanata u Bolzanu (Bozenu) 1469. konačno dolazi do podjele Bosanske i Dalmatinske vikarije s tim da su podijeljeni i samostani na moru. Određeno je da jedna vikarija ne pravi više samostane na teritoriju druge vikarije. Bosanska će se vikarija 1514. godine, zbog pripadnosti različitim državama, podijeliti na dvije: Bosnu Hrvatsku i Bosnu Srebrnu. Papa Leon X. 1517. godine podijelit će Red na opservante i konventualce i dozvoliti da sve dotadašnje opservantske vikarije postanu provincijama. Tada će sve četiri vikarije na našim prostorima, dvije bosanske i dvije dalmatinske, postati samostalnim provincijama.

Provincija sv. Jeronima

Opservantska provincija sv. Jeronima nastala je, kako smo vidjeli, odvajanjem opservantskih samostana starodrevne hrvatske provincije sv. Jeronima u posebnu vikariju, a kasnije provinciju sv. Jeronima u Dalmaciji. Dvije dalmatinske opservantske vikarije, dubrovačka s devet i zadarska s 12 samostana, uzdignute 1517. na rang provincija, ostat će samostalne provincije sve do 1899. godine. Tada će se ujediniti u jednu provinciju pod današnjim nazivom "Provincija sv. Jeronima" sa sjedištem u Zadru. Kroz protekla stoljeća njezini su samostani bili vjerska i kulturna žarišta u hrvatskom narodu. Provincija se proteže uz more i na otocima od Rovinja do Kotora. Njezini se članovi danas pretežno bave misijskom i pastoralnom djelatnošću. Djeluju u misijama u Africi, imaju kustodiju u Argentini i povjerenu misiju u Crnoj Gori.

Provincija Bosna Srebrna - Sarajevo

Bosna Srebrenička ili Srebrna, po sjedištu u Srebrenici, prostirala se u Bosni pod turskom upravom. Širenjem Turaka u hrvatske i mletačke krajeve širit će se i Bosna Srebrna. Ostat će

nasljednica stare Bosanske vikarije osnovane 1340. sve do danas. (Kod diobe 1514. imala je samostane u Srebrenici, Zvorniku, Mostaru, Ljubuškom, Olovu, Sutjesci, Fojnici, Kreševu, Rami, Konjicu, Imotskom, Zaostrugu i Makarskoj). Od nje će se povremeno odvajati druge provincije, tako da će provincija Bosna Srebrena ostati na teritoriju same Bosne. Širit će svoje djelovanje na Srbiju i osnovat će svoje samostane u Beogradu (1521, a današnji 1927.) i Đakovici (1958). Ima svoje sjemenište, novicijat i bogosloviju. Pretežno se bave župnim pastoralom. Izdaju reviju "Svjetlo riječi" koje je također tiskalo lijep broj poučnih knjiga. Časopisi "Jukić" i "Bosna franciscana" daju, svakako, svoj doprinos filozofsko-teološkoj znanosti.

Provincija Bosna Hrvatska

Provincija Bosna Hrvatska prostirala se na teritoriju slobodnom od Turaka. Diobom 1514. imala je 34 samostana u četirima kustodijama: cetinskoj, trsatskoj, krbavskoj i grebenskoj. Prodorom Turaka u te krajeve, franjevci se Bosne Hrvatske povlače na slobodne teritorije; na njihovo mjesto za Turcima dolaze franjevci Bosne Srebrene. Oni imaju slobodu djelovanja u Turskom carstvu na temelju carske povelje Ahdname, izdane od sultana Mehmeda II. Osvajača pri osvajanju Bosne. Franjevci i drugi svećenici preko Save također se povlače pred turskim osvajanjima. Osobito su se povlačili s prostora današnje Slavonije i Srijema. Radi pastorizacije malobrojnog preostalog katoličkog pučanstva u te krajeve dolaze franjevci Bosne Srebrene. Tako provincija Bosna Srebrena ponovno prelazi Savu i proširuje teritorij svoga djelovanja. Samostani Bosne Hrvatske vrlo su brzo nestali u turskim razaranjima. Ostalo je 1565. godine samo na tri samostana: Trsat, Senj i Modruš. Provincija bi nestala da joj nisu pritekli u pomoć kralj Ferdinand I. i neki plemići u Sjevernoj Hrvatskoj. Podigli su im samostan sv. Leonarda u Kotarima 1531. Upravo ovaj samostan je bio baza za osnivanje samostana u Jaski, Samoboru i Karlovcu. Dalmatinska im je provincija ustupila samostan u Pazinu 1559, a austrijska provincija svoj samostan u Ljubljani i Novom Mestu. Nadvojvoda Karlo Austrijski dao im je svetište Svete Gore iznad Gorice. Budući da ta provincija nije više imala ni jednog samostana u Bosni, bilo je logično da promijeni i ime. Prozvala se "Provincija Svetoga Križa Hrvatsko-Kranjska", da bi 1688. premoću Kranjaca izbacila naziv Hrvatska, i nazvala se "Provincija Kranjska sv. Mihovila". Zbog prosvjeda Hrvata i bojazni da ne izgube osam samostana na teritoriju Hrvatske, ponovno je vratila stari naziv Hrvatsko-Kranjska 1708. Dva različita mentaliteta i trajne napetosti između Hrvata i Kranjaca opravdavali su diobu na dvije provincije. Učinio je to 1783. car Josip II. Od 1783. postoji samostalna "Hrvatska kustodija" koja 1785. postaje "Hrvatsko-primorska provincija sv. Križa" sa sjedištem u Karlovcu. Dolaskom Francuza ponovno se spaja s Kranjskom provincijom pod prijašnjim nazivom Hrvatsko-Kranjska 1809. Konačno je 1900, kad je dokinuta provincija sv. Ladislava a umjesto nje osnovana provincija sv. Ćirila i Metoda, došlo do pripajanja hrvatskih samostana (Karlovac, Jastrebarsko, Samobor i Klanjec) Hrvatsko-Kranjske provincije novoosnovanoj hrvatskoj provinciji Sv. Ćirila i Metoda sa sjedištem u Zagrebu, a kranjski samostani, dotadašnje Hrvatsko-Kranjske provincije, Slovenskoj provinciji sv. Križa sa sjedištem u Ljubljani.

Provincija sv. Ćirila i Metoda -Zagreb

Provincija sv. Ćirila i Metoda obuhvaća velik prostor: Gornju Hrvatsku, Slavoniju, Liku, Hrvatsko Primorje, Srijem, Bačku i Banat. Na tom su teritoriju do 1900. djelovale druge provincije: Ugarska, Hrvatska, Bosanska vikarija, Mađarska vikarija koja je odijeljena od Bosanske 1448. kasnije provincija Presv. Otkupitelja, vikarija i provincija Bosna Hrvatska i provincija sv. Ivana Kapistranskoga odijeljena od Bosne Srebrene 1757. godine. Glavnina teritorija pripadala je Ugarskoj provinciji Svete Marije. Od te provincije odijelili su se hrvatski samostani na području Slavonije (Zagreb, Ivanić, Krapina, Križevci, Varaždin) 1655. u samostalnu kustodiju, a kasnije provinciju sv. Ladislava koja postoji sve do 1900. Članovi zagrebačke provincije danas djeluju i u inozemnoj pastvi kao u brojnim hrvatskim katoličkim misijama po svijetu. Posvećuju se odgoju franjevačke mladeži (FRAMA) i katehizaciji studentske i srednjoškolske mladeži.

Provincija Presvetoga Otkupitelja – Split

Na teritoriju između Zrmanje i Neretve, od obala Jadrana do Dinarskih planina, djeluju franjevci provincije Presvetog Otkupitelja. Ta je provincija nastala diobom od Bosne Srebrene 1735. godine u posebnu provinciju sv. Kaja. Nakon osam godina mijenja ime u današnji naziv. U vrijeme diobe imala je deset samostana (Zaostrog, Živogošće, Makarska, Omiš, Sinj, Knin, Visovac, Karin i tri hospicija: Sućuraj, Sumartin i Split) i 225 svećenika. Ima vlastito Malo sjemenište u Sinju. Kroz cijelu svoju povijest, uz pastoralni rad, bavila se školskom i izdavačkom djelatnošću. Tako je i danas! Dala je velik broj pjesnika, pisaca i učenih ljudi. Posebno gaji pobožnost prema Bl. Dj. Mariji. Drži tri velika marijanska svetišta: Sinj, Visovac i Dobro u Splitu te Marijanski institut u Rimu.

Provincija Uznesenja Marijina - Mostar

Na teritoriju Hercegovine, Tomislavgrada i Šuice u Bosni, te Slanoga u Dalmaciji djeluje provincija Uznesenja Marijina sa sjedištem u Mostaru. Nastala je odvajanjem od Bosne Srebrene najprije 1852. kao samostalna kustodija, a od 1892. samostalna provincija. Poslije prvog svjetskog rata Provincija je razvila veliku djelatnost. Otvorila je gimnaziju na Širokom Brijegu, sagradila dosta crkava, samostana, rezidencija i župnih kuća. Osnovala je Hrvatski komesarijat Sv. Obitelji u USA. Zadnjih decenija ima brojna pomladak i bavi se raznim djelatnostima. Upravitelj je i poslužitelj poznatog Gospina svetišta u Međugorju. Franjevci ove provincije djeluju u misijama u Africi, Albaniji te mnogim hrvatskim katoličkim misijama u Švicarskoj, Njemačkoj, Austriji i u Komesarijatu u Americi.

Kapucinska provincija

Franjevci kapucini su reformni ogranak u Redu. Postoje od 1524, a od 1619. su samostalan ogranak Franjevačkog reda. Išli su u reformi dalje od opservanata. Tražili su još strožiji život po Pravilu sv. Franje od onog koji provode opservanti. Hrvatska kapucinska provincija u Hrvatskoj nastala je dijeljenjem Ilirske provincije 1967. na hrvatski i slovenski komesarijat, a 1974. oba komesarijata su proglašena provincijama. Kapucini u naše krajeve dolaze iz Graza gdje je Lovro Brindiški osnovao samostan 1600. godine. Prvi samostan u Hrvatskoj kapucini su sagradili 1610. u Rijeci, zatim u Zagrebu u Gornjem gradu 1618. U Varaždinu su 1701, u Osijeku 1703, u Beogradu 1718, u Zemunu 1724. Pripadali su štajerskoj provinciji. Car Josip II. raskida sve veze koje su postojale između samostana u Hrvatskoj i Austriji. Stoga 1783. hrvatski samostani postaju posebna kustodija, a od 1847. provincija "Hrvatsko-Primorska". Od 1910. ponovno su zbog malog broja svedeni na komesarijat. Nastankom Jugoslavije 1918. na njenom teritoriju našli su se samostani hrvatskog komesarijata i slovenski samostani štajerske provincije. Dokida se štajerska provincija 1921, a slovenski samostani zajedno s hrvatskim ujedinjuju se u jednu provinciju pod imenom "Ilirska provincija".

Provincija franjevac trećoredaca

Franjevci samostanski trećoreci spominju se u Dalmaciji polovicom 13. stoljeća. Ali sve do 1473. ovisni su o poglavaru Manje braće. Te godine papa Siksto IV. proglašava Hrvatsku trećoredsku zajednicu samostalnom, neovisnom, s pravom na izbor vlastitoga poglavara. Začetnik bujnog razvoja zajednice je fra Matej Bošnjak (+1525). Počeci su im u Zadru, kvarnerskim otocima i Istri. Danas imaju sjedište provincije u Zagrebu na Ksaveru. Poznati su u hrvatskoj povijesti kao fratri glagoljaši. Zaslužni su za očuvanje narodnog jezika i glagoljice u liturgiji. Uspostavili su komesarijat u USA.

3. Franjevački način djelovanja u hrvatskom narodu

Franjevci imaju svoj specifični način djelovanja naslijeđen od utemeljitelja sv. Franje. Sv. Franjo se nije dao zatvoriti u samostanske zidine niti je dao razgovarati o tome da njegov Red bude jedan od monaških redova s prihvaćanjem pravila sv. Benedikta ili sv. Augustina. Sam Gospodin mu je objavio put kojim treba ići. Bio je to put putujućih propovjednika pod jednim zajedničkim poglavarom. Održavali su redovne godišnje sastanke (kapitule) na kojima su

donosili odluke o upravljanju i načinu rada. Svi su pripadnici braća i mogu se utjecati poglavarima u svim potrebama. Svi imaju zajedničko pravilo, jednaku odjeću i zajedničku molitvu. Starješine trebaju biti sluge drugoj braći. Zato se poglavar naziva minister, tj. poslužitelj, a ne prior kao kod monaških redova. Sv. Franjo je prije svega Asiški sirotan. Specifično franjevačko siromaštvo je u središtu svih nesuglasica i reformi u franjevačkom redu. Osnovna poluga života u Franjevačkom redu je Franjina ljubav prema Bogu i njegovim stvorenjima. Franjevački život se odvija u jednostavnosti, radosti i ljubavi prema Bogu, ljudima i prirodi. To je nasljeđe od sv. Franje kojega je papa Ivan Pavao II. proglasio zaštitnikom ekologa. Temeljna odrednica za život određena je prvom rečenicom Pravila: život Manje braće je obdržavati Evanđelje Gospodina našega Isusa Krista.

Iako sv. Franjo nije imao namjeru uspostavljati novi društveni poredak svoga vremena, ipak je ostao pokretnom snagom napretka ljudskog društva u kasnijim stoljećima. Postao je nezaobilazan u povijesti Europe i svijeta. Njegovi su sljedbenici i danas u mnogim zemljama kvasac preobrazbe društva i evangelizacije svijeta.

Franjin su duh prihvatili i provodili franjevci na hrvatskim prostorima. Hrvatski franjevci su shvatili i držali osnovni stav svog utemeljitelja: biti s običnim pukom, družiti se s onima koji su ugroženi i izgurani na rub. Osobito se to pokazalo u Bosni koja je stoljećima zemlja patnje zbog prelamanja raznih političkih i društvenih interesa moćnih istočnih i zapadnih zemalja. Franjevci su u Bosni preživjeli pod vlašću moćnog Osmanskog carstva boreći se za ljudska i vjerska prava katolika. I dok su se drugi svećenici povlačili pred turskom silom, franjevci Bosne Srebrene ostaju takoreći jedini dušobrižnici katoličkog puka na ogromnom prostoru od Makarske do Budima, od Like do Bugarske. Bitna je odrednica franjevačkog poslanja ostati s običnim pukom, bez obzira na društveno i političko uređenje. Biti takvom puku na usluzi u svemu što mu treba i što mu franjevac može pružiti. U turskoj Bosni puk je trebao zaštitu od pojedinih silnika i moćnika. Franjevci mu pružaju pomoć osnivanjem agencija u Sarajevu i Carigradu. Trebao je socijalnu i zdravstvenu zaštitu, prosvjetu, škole i knjige. S njim je fratar-ujak da mu pruži sve što može. Franjevci otvaraju prve škole, pišu priručnike i knjige, izdaju časopise, studiraju medicinu i bave se liječenjem. Puk je u Bosni i Hercegovini, nadasve, trebao duhovne okrepe. Franjevci mu je pružaju dijeljenjem sakramenata, vođenjem župnog pastorala, posjećivanjem i obilaženjem svog puka gdje god se nalazio. U turskoj Bosni i Hercegovini franjevci su sačuvali vjersku i nacionalnu svijet hrvatskog naroda.

To što su franjevci u Bosni i Hercegovini značili za svoj narod, isto su to značili franjevci u provincije Presv. Otkupitelja u mletačkoj Dalmaciji i u Dalmaciji pod austrijskom vlašću u 19. stoljeću. Otvaraju prvu hrvatsku gimnaziju u Dalmaciji na hrvatskom jeziku 1838. u Sinju. Osnivaju prvi muzej hrvatskih spomenika kulture 1893. godine. Franjevci su veliki domoljubi i pisci. Dovoljno je spomenuti fra Filipa Grabovca (1697-1749) koji piše "Cvit razgovora naroda i jezika ilirskoga aliti rvackoga" (1747) u kojem deklarativno nastupa protiv tuđinštine. Zatim fra

Andriju Kačića Miošića (1704-1760) i njegov "Razgovor ugodni naroda slovinskoga" koji je postao udžbenikom iz patriotizma i jezika i povijesti u širokim slojevima hrvatskog naroda.

Isti su takvi rodoljubi u Bosni fra Ivan Franjo Jukić i fra Grga Martić sa svojim brojnim pisanim djelima, fra Didak Buntić u Hercegovini, ali i bezbroj drugih. I u Hrvatskoj pod kršćanskim vladarom iz Beča nije literatura na hrvatskom jeziku prolazila bez otpora. Franjevci je ipak pišu. Spomenimo kapucina fra Stefana Zagrepca (Matija Marković) koji na hrvatskom kajkavskom dijalektu izdaje golemo djelo u pet svezaka "Hrana duhovna ovčic kršćanskeh" (1715-1734). Stvaranje i konačno usvajanje današnjeg hrvatskog jezičnog standarda, uz dubrovačku književnost, najviše zasluga imaju fra Matija Divković, fra Stipan Margetić, fra Jeronim Filipović, fra Andrija Kačić Miošić i drugi. Franjevci su se svjesno služili jezikom puka i taj jezik unosili u književnost.

Poznata je djelatnost franjevac na području glazbe, likovne umjetnosti, sabiranju narodne umotvorine, otvaranju tiskara i književnih društava i slično.

Ali, svakako, najvažnija djelatnost kojom su se bavili franjevci bila je i jest duhovna pastva, rad na duhovnoj izgradnji puka. Među franjevcima je bilo i veoma učenih ljudi koji su pisali filozofsko-teološka djela. Spomenimo samo Juraja Dragišića (1450-1520), rodom iz Srebrenice, koji se smatra jednim od najpoznatijih filozofa, teologa i poznavatelja istočnih jezika u Europi njegova vremena.

Pastoralni rad s običnim pukom i pronalaženje najefikasnijih načina vjerske pouke glavna je preokupacija većine franjevac. Franjevci su među hrvatskim narodom proširili neke tipično franjevačke pobožnosti koje su postale karakteristične za naš narod. Prije svega treba spomenuti slavljenje Božića pravljenjem jaslica i pjevanjem božićnih pjesama. Od fra Petra Kneževića (1701-1768) potječe popularna božićna pjesma "Veseli se Majko Božja". Franjino suosjećanje s mukom Isusovom, sastavio je i časoslov muke Gospodinove, postala je franjevačkom baštinom. Utisnuli su to franjevci i u hrvatski narod. Pobožnost Križnog puta povijesno je vezana s franjevcima. Postala je draga pobožnost u hrvatskom narodu upravo zahvaljujući franjevcima. Dalmatinski franjevac fra Petar Knežević ispjevao je tekst "Muka Gospodina našega Isusa Krista i Plač Matere Isusove" (Venecija 1753) i skladao za nj napjev. Tu se vidi Franjina i franjevačka ljubav prema Kristu i suosjećanje s njegovom mukom.

Franjinu pobožnost prema Bl. Dj. Mariji i tradicionalne franjevačke marijanske pobožnosti franjevci su na poseban način unijeli u hrvatski narod. Franjevci su čuvari značajnih Marijinih

svetišta: Olovo, Trsat, Sinj, Široki Brijeg, Gospa od Milosrđa na Lapadu, Međugorje itd. Fra Karlo Balić je veoma zaslužan za marijanski pokret u Katoličkoj crkvi 20. st. I organizator međunarodnog mariološko-marijanskog kongresa u Zagrebu i Mariji Bistrici 1971. godine.

Prva dva kanonizirana sveca iz hrvatskog naroda su franjevci: fra Nikola Tavelić i fra Leopold Bogdan Mandić; dvojica su blaženika: bl. Julijan iz Bala i bl. Jakov Zadranin; dvojici se, također, vodi postupak za proglašenje blaženim i svetim, to su fra Ante Antić i fra Vendelin Vošnjak.

Franjevačke su zajednice svojim djelovanjem kroz protekla stoljeća izgrađivale Crkvu i kulturu u našem hrvatskom narodu. Bliski običnom puku, učili su ga od najobičnijih poslova agrikulture do pismenosti, znanosti i umjetnosti. Najvažnija i najvrednija kulturna uloga franjevaca u hrvatskom narodu, po riječima kardinala Kuharića, "...bila je u izgrađivanju moralnog života u našem narodu, u pružanju pomoći našem čovjeku da upozna Isusa Krista, da živi u ljubavi i pravdi, da ljubi slobodu i poštenje. Ljubav prema čovjeku, koju je sv. Franjo naučio od Isusa Krista, bila je uvijek velika odlika franjevačkog života." (T. Šagi Bunić, Sveti Franjo Asiški u povijesti hrvatskog naroda, u Zborniku radova: Franjini dani, Split 1988, str, 90).

Franjevački duh prenošen je na hrvatski narod još za života sv. Franje. Razvijao se, napredovao i rastao kroz proteklih osam stoljeća. I danas su najbrojniji redovnici u hrvatskom narodu franjevci, a i među redovnicama najbrojnije su kongregacije franjevačkog usmjerenja. Vjerojatno će i budući novi redovi ili ustanove posvećenog života nositi u sebi pečat duše sv. Franje.

Fra Anđelko Barun, *Kalendar sv. Ante 1997.*, Svjetlo riječi Livno/Sarajevo, str. 64-79